

การบูรณาการบทบาทของผู้นำทางจิตวิญญาณเพื่อความเข้มแข็งของชุมชน INTEGRATING THE ROLE OF SPIRITUAL LEADERS IN STRENGTHENING OF THE COMMUNITY

โคมสิต แพงสร้อย*

Kosit Pangsoi

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ คือ 1. เพื่อศึกษาความเป็นมาและบทบาทของผู้นำทางจิตวิญญาณ 2. ศึกษาการบูรณาการบทบาทของผู้นำทางจิตวิญญาณเพื่อความเข้มแข็งของชุมชน เก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวน 40 คน เลือกแบบเจาะจงจากผู้ทรงคุณวุฒิ ด้วยแบบสัมภาษณ์เชิงลึกที่มีโครงสร้าง โดยการสัมภาษณ์แบบปากต่อปาก ตัวต่อตัว และเก็บข้อมูลจากการสนทนากลุ่มเฉพาะผู้ที่มีส่วนร่วม เช่น ผู้นำชุมชนภาครัฐและภาคชุมชน วัฒนธรรมอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล (ส.อบต.) ครู เจ้าอาวาส เฒ่าเจ้าหมอสุนทรขวัญ มัคทายกและปราชญ์ชาวบ้าน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า

หมู่บ้านทั้ง 2 แห่ง มีความเป็นมาของประวัติศาสตร์ชุมชนที่เหมือนกันและมีความต่อเนื่องกัน เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่แยกตัวออกจากกันด้วยเหตุผลทางการปกครอง จึงมีความเป็นลักษณะเดียวกันทั้งรูปแบบ ความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณี พิธีกรรมตามฮีตสิบสองคองสิบสี่ โดยเฉพาะกิจกรรมสำคัญที่เป็นอัตลักษณ์ของหมู่บ้าน เช่น พิธีเลี้ยงผีปู่ตา บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก เป็นต้น ซึ่งการขับเคลื่อนกิจกรรมทั้งหลายต้องอาศัยผู้มีความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์เฉพาะด้าน ที่เป็นปราชญ์ชาวบ้าน หรือผู้นำชุมชนเป็นผู้นำพากระบวนการตามรูปแบบของพิธีกรรมเหล่านั้น พิธีกรรมในชุมชนบ้านฮ่องฮี ที่ผสมผสานความเชื่อด้านพุทธ ผีพราหมณ์ จึงต้องอาศัยการบูรณาการบทบาทของผู้นำพิธีกรรมที่เป็นปราชญ์ชาวบ้านหรือผู้นำทางจิตวิญญาณที่เกี่ยวข้องโดยตรง ดังกรณีตัวอย่าง พระสงฆ์กับประเพณีบุญข้าวสาก เฒ่าเจ้ากับพิธีเลี้ยงผีปู่ตา หมอสุนทรขวัญกับพิธีแต่งงาน ประกอบกับความร่วมมือสามัคคี การเสียสละช่วยเหลือซึ่งกันและกันของคนในชุมชน มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างการทำงานเหล่านี้ ทำ

* Lecturer of The Faculty of Culture Mahasarakrm University

ให้บ้านฮ่องฮี มีความเป็นเอกภาพ ในการอนุรักษ์ สืบสานวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ซึ่งเป็น
ลักษณะของชุมชนที่มีความเข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองได้

คำสำคัญ : การบูรณาการ, ผู้นำทางจิตวิญญาณ, ความเข้มแข็งของชุมชน

ABSTRACT

The objectives of this research were.1. to study the history and role of spiritual leaders. 2. To study the integration of the role of spiritual leaders for the strengthening of the community. Collect data from 40 key informants. Choose from the experts. With structured interviews. By face to face interviews, viral and collected data from focus groups, particularly those involved. Such as community leaders, government and community. Cultural Ampere. village headman, Headman, Members of Tambon Administration Organization, teacher, prelate ,More sui Kwan, mug katha yok, and Philosopher . Data were analyzed using descriptive

The research found that

The two villages have the same history of community alike and are contiguous. The village is separated from political reasons. So there is a similar pattern in both faith traditions. Ritual heat twelve and fourteen Kong. Especially important activities are. The identity of the village. Such a ritual of the ancestors. Bun Kgawpradabdin, Bun Kgawsak .etc. The activities are driven to rely on the knowledge and experience to the side. The scholars or community leaders are leading the process in the form of those rituals. Hong Hee rituals in the community. Buddhists believe that combines the Brahman ghost. It requires integrating role of a ritual or spiritual leaders, scholars directly involved. As an example case Priests with Bun Kgawsak. Old man with witchcraft ceremony ancestors. Mor sui kwang with wedding gifts. The unity, cooperation, sacrifice, mutual assistance of the community. The exchange of knowledge between these functions. Make a house in Hong- hee. Unity in conservation Local culture this is a strong community. Self-reliant

Keywords: integration, spiritual leaders, strength of community

1. บทนำ

สังคมไทยมีลักษณะของศาสนา ความเชื่อที่แพร่หลายทั้งผี (ไสยศาสตร์) พราหมณ์ และพุทธปะปนกันอยู่ (แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย 2548 : 81) การนับถือพระพุทธรูปศาสนาในสังคมไทย มีทั้งในรูปของแก่นสาระสำคัญของศาสนาและแนวปฏิบัติของชาวบ้าน ซึ่งมีผลต่อการดำเนินชีวิตเป็นอย่างมาก อาจแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มของผู้รู้ซึ่งยึดถือธรรมะอันเป็นเนื้อหาที่แท้จริงของศาสนา กับกลุ่มประชาชนหรือเรียกว่าพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน ที่เน้นการปฏิบัติหรือจริยธรรมเป็นสำคัญ มีการแปลความหมายของธรรมะผสมผสานกับคติความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อผีสาเทวดา จึงนับถือศาสนาโดยเน้นเรื่องของพิธีกรรมมากกว่าเน้นคำสอนหรือธรรมะในศาสนา (ปราณี ตันตยานุบุตร 2550 : 55 ; อ้างอิงมาจาก เสถียรโกเศศ. 2514 ; 187) ท่านพุทธทาสภิกขุ กล่าวว่า พระพุทธศาสนาเน้นในเรื่องความประพฤติ การปฏิบัติตน ไม่ได้เน้นทางด้านพิธีกรรม แต่พิธีกรรมที่ปฏิบัติอยู่ในปัจจุบันเป็นพิธีกรรมที่สืบเนื่องมาจากความเชื่อในศาสนาพราหมณ์มากกว่าศาสนาพุทธ ประเพณีต่างๆ เช่น ประเพณีแต่งงาน งานศพ ชี้นบ้านใหม่ แห่นางแมว ฯลฯ ไม่ใช่ส่วนประกอบของพระพุทธศาสนา แต่จากความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาต่างๆ ที่มีมาในอดีต ทำให้เกิดการผสมระหว่างพิธีกรรมของศาสนาต่างๆและมีการรวมเอาพิธีกรรมของศาสนาหลายศาสนาเอาไว้ด้วยกัน (อมรา พงศาพิชญ์ .2537:46)

สภาพสังคมชนบทภาคอีสานโดยทั่วไป จะมีบริเวณป่าละเมาะเป็นโคกสูง ซึ่งชาวบ้านมักตั้งศาลผีปู่ตา หมายถึงผีเจ้าที่ที่เชื่อกันว่า เป็นผู้ทำหน้าที่คุ้มครองหมู่บ้านให้อยู่เป็นสุข ชาวอีสานมีความเชื่อสืบต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษและยึดถือปฏิบัติจนถึงปัจจุบัน ชาวอีสานตั้งบ้านเรือนกันแล้วจะหาทำเลสร้างศาลปู่ตาไว้ทิศเหนือหรือทิศใต้ของหมู่บ้าน หรือแล้วแต่ความเหมาะสม แต่ส่วนมากจะเอาสถานที่เป็นป่ามีต้นไม้ใหญ่ เป็นที่เกรงขาม (ไพจิตร วสันตเสนานนท์ . 2552 : 1) ดังนั้น ศาลผีปู่ตาจึงมีอยู่ทุกชุมชน ถึงเทศกาลลูกหลานก็จะจัดพิธีเลี้ยงผีปู่ตาเพื่อขอให้ท่านปัดเป่าความทุกข์ต่างๆ ให้ (แสงอรุณ กนกพงศ์ชัย 2548 : 82) ซึ่งเป็นความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณหรือพิธีกรรม และคนที่ประกอบพิธีกรรมนี้ได้ก็คือเฒ่าจ้ำ เฒ่าจ้านอกจากมีหน้าที่ดูแลศาลปู่ตาแล้ว ยังทำหน้าที่เป็นคนกลางในการติดต่อระหว่างผีปู่ตากับชาวบ้าน เฒ่าจ้ำจึงคล้ายทหารคนสนิทของผีปู่ตา ใครทำอะไรผิดประเพณี ผีปู่ตาโกรธก็จะบอกผ่านเฒ่าจ้ำไปยังบุคคลที่กระทำผิด ผีปู่ตาต้องการให้ชาวบ้านปฏิบัติอย่างไร ก็จะบอกผ่านเฒ่าจ้ำไป (เฒ่าจ้ำ : ภูมิปัญญาความเชื่อแห่งอีสาน. ม.ป.ป. : 1-2)

ความเชื่อเรื่องผีในสังคมอีสาน ยังฝังแน่นอยู่ในวิถีประชา ผีคือขวัญหรือวิญญาณของคนหรือสัตว์ที่ตายไปแล้ว (ประมวล พิมพ์เสน . ม.ป.ป. : 13) ชาวอีสานมีความเชื่อในเรื่องขวัญเช่นเดียวกัน โดยเชื่อว่าขวัญอยู่กับตัวจะทำให้ “อยู่ดีมีเฮง” ร่างกายเป็นปกติ ถ้าขวัญหายไปที่อาจทำให้เกิดการเจ็บป่วยได้ ในกรณีนี้ต้องใช้หมอสูขวัญ หมอสูตรขวัญมาทำพิธีเรียกขวัญให้กลับคืนสู่ร่างกาย หมอขวัญมักเป็นผู้อาวุโสในบ้าน เคยผ่านการบวชเรียนมาแล้ว เป็นคนดีอยู่ในศีลในธรรม และถ้าเสียงดีสามารถท่องบทเรียกขวัญได้ไพเราะ ก็จะได้รับคามนิยามยิ่งขึ้น พิธีเรียกขวัญอาจทำโดยไม่ได้เกี่ยวข้องกับการเจ็บป่วยก็ได้ เช่น เมื่อต้องเดินทางไกล หรือกลับจากการไปอยู่ต่างถิ่นมาเป็นเวลานาน (เพ็ญจันทร์ ประดับมุก. 2534 : 47) จากการศึกษาของคุณเครือวรรณ (2551 : 60-61) พบว่า หมอพื้นบ้านอีสานมีจำนวน 1,269 คน ประกอบด้วยหมอพื้นบ้านทั้งหมด 16 สาขา ได้แก่ หมอสูตรขวัญ หมอธรรม หมอเป่า หมอน้ำมัน หมอน้ำมัน หมอสะเดาะเคราะห์ หมอตำแย หมอสมุนไพร หมอทรง หมอเหยา หมอเสน หมอตำแย หมอน้ำมัน หมอกะจำ หมอฤๅษี และหมอพระสงฆ์

ขณะเดียวกัน ในสังคมวิถีพุทธของชาวอีสาน พระภิกษุยังเป็นตัวแทนสถาบันทางศาสนาที่มีบทบาทสำคัญต่อชุมชนตลอดมา โดยหน้าที่หลักของพระภิกษุคือ การศึกษาประพฤติปฏิบัติธรรม ส่วนหน้าที่ที่มีต่อสังคมมีอยู่หลายประการ กล่าวคือ นอกจากจะมีหน้าที่ดำเนินกิจกรรมของวัดแล้ว พระภิกษุยังมีหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนหลักธรรมให้แก่ประชาชนเพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติตามและอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม ยิ่งไปกว่านี้ พระภิกษุยังมีหน้าที่เกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาให้แก่ชาวบ้านอีกด้วย พระภิกษุผู้มีความรู้สูงกว่าชาวบ้านเป็นผู้จัดการศึกษาและเป็นครู เด็กผู้ชายจะถูกส่งไปเป็นศิษย์วัดหรือสามเณร เพื่อเรียนการอ่านการเขียน รวมทั้งการอบรมทางศีลธรรม และหลักธรรมทางศาสนา ทำให้เด็กผู้ชายส่วนมากอ่านออกเขียนได้ และมีความรู้ในด้านจริยธรรมของสังคม (ทินพันธ์ นาคะตะ . 2529 : 5-7)

ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550 -2554) ที่เป่าประสงค์มุ่งสู่ “สังคมอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน” และให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมกับนักพัฒนา การจัดประชุมระดมความคิดแลกเปลี่ยนประสบการณ์และเรียนรู้ร่วมกันทั้งในระดับส่วนกลางและระดับชุมชนท้องถิ่นในแต่ละภูมิภาค สามารถนำไปสู่ในพัฒนากรอบแนวคิดพื้นฐานและองค์ประกอบของความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันในสังคมไทย “ความอยู่เย็นเป็นสุข” หมายถึง “สภาวะที่คนมีคุณภาพชีวิตที่ดี ดำรงชีวิตอย่างมีดุลยภาพทั้งจิต กาย ปัญญา ที่เชื่อมโยงกับเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นองค์รวมและสัมพันธ์กันได้ถูกต้องดีงาม นำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติระหว่างคนกับคน และระหว่างคนกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” และได้กำหนดองค์ประกอบของความอยู่เย็นเป็นสุขไว้ 6 ด้าน ได้แก่ การมีสุขภาวะ ครอบครัว

อบอุ่น ชุมชนเข้มแข็ง เศรษฐกิจเป็นธรรมและเข้มแข็ง สภาพแวดล้อมดี ระบบนิเวศสมดุล สังคมประชาธิปไตยมีธรรมาภิบาล (ภัทรจิต จุมพล กอชโซลี 2553 : 37) เพื่อพัฒนาคนให้มีคุณภาพพร้อมคุณธรรมและรอบรู้อย่างเท่ากัน ภายใต้แนวปฏิบัติของ “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์การสร้างความเข้มแข็ง ของชุมชนและสังคม ให้เป็นรากฐานที่มั่นคงของประเทศ ด้วยการส่งเสริมการรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำ ในรูปแบบที่หลากหลาย และจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่องตามความพร้อมของชุมชน มีกระบวนการจัดการองค์ความรู้และระบบการเรียนรู้ของชุมชนอย่างเป็นขั้นตอน มีเครือข่ายการเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกชุมชนในการนำสู่การพึ่งตนเอง (สรุปสาระสำคัญแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550 - 2554) 2555 : เว็บไซต์)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ.2560 -2564) ได้กำหนดเป้าหมายที่จะบรรลุใน 5 ปีแรกอย่างชัดเจน ทั้งในมิติเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม สามารถต่อยอดในระยะต่อไป เพื่อให้บรรลุเป้าหมายการพัฒนาระยะยาวตามยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี โดยมีหลักการสำคัญของแผนพัฒนาฯ ได้แก่ การยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงต่อเนื่องมาตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 เพื่อให้เกิดบูรณาการการพัฒนาในทุกมิติอย่างสมเหตุสมผล มีความพอประมาณ และมีระบบภูมิคุ้มกัน และการบริหารจัดการความเสี่ยงที่ดี มุ่งเน้นพัฒนาคนให้มีความเป็นคนที่สมบูรณ์ สังคมไทยเป็นสังคมคุณภาพ สร้างโอกาสให้ทุกคนในสังคมได้ดำเนินชีวิตที่ดี มีความสุข และอยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ ระบบเศรษฐกิจของประเทศมีความเจริญเติบโตอย่างต่อเนื่อง มีคุณภาพและเสถียรภาพ การกระจายความมั่นคงอย่างทั่วถึงและเป็นธรรม เป็นการเติบโตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม รักษาความหลากหลายทางชีวภาพ ชุมชนวิถีชีวิต ค่านิยม ประเพณีและวัฒนธรรม เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ผู้นำทางความคิดหรือผู้นำทางจิตวิญญาณ ซึ่งได้แก่ เฒ่าจ้ำ หมอสูตร ขวัญ สงฆ์ ฯลฯ บุคคลเหล่านี้ยังขาดการบูรณาการการจัดการความรู้และวิทยาการใหม่ๆ ที่เหมาะสมสำหรับนำไปใช้กับบทบาทหน้าที่ของตนเองในสถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ขาดการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ เครือข่ายพื้นที่และเครือข่ายกิจกรรมระหว่างปราชญ์ชาวบ้านเหล่านี้ ที่ถือได้ว่าเป็นกลไกสำคัญของชุมชนท้องถิ่น รวมทั้งการสร้างภาวะผู้นำให้แก่บุคคลดังกล่าว เพื่อร่วมมือร่วมใจกับกลุ่มองค์กรชุมชนและประชาชนในการพัฒนาชุมชน ท้องถิ่น ด้วยมิติทางวัฒนธรรมให้เป็นที่ประจักษ์เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม

ด้วยเหตุผลดังกล่าว จึงมีความสนใจศึกษาเรื่อง การบูรณาการบทบาทของผู้นำทางจิตวิญญาณเพื่อความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อให้ได้ซึ่งองค์ความรู้ใหม่ สำหรับเป็นแนวทางปฏิบัติที่ดี มีความเหมาะสมแก่ผู้นำชุมชนและปราชญ์ชาวบ้าน ให้เกิดความเชื่อมั่นในศักยภาพของ

ตนเอง สามารถเป็นพลังสำคัญในการผลักดันการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน และส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองได้

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษาความเป็นมาและบทบาทของผู้นำทางจิตวิญญาณ
- 2.2 เพื่อศึกษาการบูรณาการบทบาทของผู้นำทางจิตวิญญาณเพื่อความเข้มแข็งของชุมชน

3.ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาวิจัย เรื่อง การบูรณาการบทบาทของผู้นำทางจิตวิญญาณเพื่อความเข้มแข็งของชุมชน ได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยไว้ดังนี้

3.1 ขอบเขตด้านตัวแปร

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบูรณาการบทบาทของผู้นำทางจิตวิญญาณ เพื่อความเข้มแข็งของชุมชน ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (Document) และเก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Study) วิจัยใช้วิธีวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยใช้เทคนิคการจัดการแนวคิด (Conceptualize) การอธิบาย (Category) การจัดการหมวดหมู่ (Classify) การจำแนกกลุ่ม (Content) และประเด็น (Concept) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็น แบบสำรวจ (Basic Survey) แบบสังเกต (Observation) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) แบบสัมภาษณ์ (Interview Guide) โดยใช้แบบสัมภาษณ์ สัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) และการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interview) โดยมีขั้นตอน ลักษณะ และการตรวจสอบ เครื่องมือประกอบด้วย หลักการทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง กำหนดแนวคิด ประมวลผลข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูล กำหนดวัตถุประสงค์ในการสร้างเครื่องมือ การวิจัยตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือ ปรับปรุงแก้ไขบทสัมภาษณ์ จัดพิมพ์เครื่องมือแบบสัมภาษณ์ฉบับสมบูรณ์

3.2 ขอบเขตด้านประชากร

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านพื้นที่แบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยพิจารณาพื้นที่ที่มีการประสานการปฏิบัติหน้าที่ระหว่างผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้านด้านต่างๆ ยังไม่มีความต่อเนื่องเท่าที่ควร และเป็นพื้นที่ที่มีความร่วมมือ สามัคคีและแลกเปลี่ยนเรียนรู้การ

ทำงานอย่างสม่ำเสมอ คือบ้านฮ่องฮี หมู่ที่ 13 และหมู่ที่ 14 ตำบลยางตลาด อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์

4. ผลการวิจัย

กาฬสินธุ์เป็นจังหวัดหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนกลางหรือตอนบนของประเทศไทย อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครประมาณ 510 กิโลเมตร เป็นจังหวัดที่มีความอุดมสมบูรณ์จังหวัดหนึ่งในภาคอีสาน จากหลักฐานทางโบราณคดีบ่งบอกว่าเคยเป็นที่อยู่ของเผ่าละว้า ซึ่งมีความเจริญทางด้านอารยธรรมประมาณ 600 ปี คำขวัญประจำจังหวัด “พ่อหลวงองค์ดำลือเลื่อง เมืองฟ้าแดดสงยาง โปงลางเลิศล้ำ วัฒนธรรมผู้ไท ผ้าไหมแพรวา ผาเสวยภูพาน มหาธารลำปาว ไดโนเสาร์สัตว์โลกล้านปี”

จังหวัดกาฬสินธุ์มีพื้นที่ 6,946.746 ตารางกิโลเมตร มีประชากรจำนวน 984,907 คน (2557) การปกครองแบ่งออกเป็น 18 อำเภอ 135 ตำบล 1,584 หมู่บ้าน อำเภอยางตลาดเดิมชื่อ อำเภอปจิมกาฬสินธุ์ ตั้งเมื่อ พ.ศ.2451 หลังจากมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ และแบ่งเขตการปกครองออกเป็นมณฑล จังหวัด อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน อำเภอปจิมกาฬสินธุ์ตั้งที่ว่าการอยู่ที่บ้านดงเค็ง หมู่ที่ 4 ตำบลดอนสมบูรณ์ ลักษณะอาคารที่ว่าการอำเภอเป็นอาคารสร้างด้วยไม้ทั้งหลัง

ต่อมาทางราชการเห็นว่า การตั้งชื่ออำเภอโดยใช้ทิศทางเป็นหลักจะทำให้ประชาชนเข้าใจยาก จึงเปลี่ยนชื่ออำเภอ ปจิมกาฬสินธุ์(กาฬสินธุ์ตะวันตก) เป็นอำเภอภูแล่นช้าง ใน พ.ศ. 2456 [1] ทั้งนี้เพื่อรักษาเมืองภูแล่นช้างไว้ไม่ให้สูญหายไป หลังจากนั้นทางราชการได้ย้ายที่ว่าการอำเภอภูแล่นช้างจากบ้านดงเค็งมาตั้งที่บ้านยาง ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกของหนองหมาจอก ใน พ.ศ. 2460 จึงมีการเปลี่ยนชื่ออำเภอจาก “ภูแล่นช้าง” เป็น อำเภอยางตลาด [2] ตามชื่อบ้านยางซึ่งได้รับการพัฒนาให้มีความเจริญมาจนถึงปัจจุบัน บ้านฮ่องฮี หมู่ที่ 13 ตำบลยางตลาด อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์

จากการสำรวจพบว่าบ้านฮ่องฮี หมู่ที่ 13 มีจำนวนประชากรรวมทั้งสิ้น 778 คน แยกเป็นชาย 375 คน หญิง 403 คน จำนวนครัวเรือน 198 ครัวเรือน ผู้ใหญ่บ้านปัจจุบันชื่อนายสมประสงค์ ภูเจดีย์ บ้านฮ่องฮี หมู่ที่ 14 เป็นหมู่บ้านขนาดกลาง แยกจาก หมู่ที่ 13 ห่างจากอำเภอยางตลาด ประมาณ 7 กิโลเมตร จากการสำรวจพบว่าบ้านฮ่องฮี หมู่ที่ 14 มีจำนวนประชากรรวมทั้งสิ้น 860 คน แยกเป็นชาย 425 คน หญิง 435 คน จำนวนครัวเรือน 184 ครัวเรือน ผู้ใหญ่บ้านปัจจุบันชื่อนายเทวัญ ภูคะฮาด ผู้นำทางจิตวิญญาณ กรณีพระสงฆ์กับงานประเพณีบุญข้าวสากบ้านฮ่องฮี หมู่ที่ 13 , 14 พระอธิการขวัญชัย โอภาโส เจ้าอาวาสวัดชัย

เจริญ บ้านฮ่องฮี หมู่ที่ 14 มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรมงานบุญข้าวสาก เมื่อวันที่ 5 กันยายน 2560 ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 ปีระกา

จากการสัมภาษณ์ทำให้ทราบว่าประเพณีการทำบุญข้าวสากของชาวบ้านฮ่องฮี หมู่ที่ 13,14 ได้มีการสืบทอดมาแต่โบราณกาล จุดมุ่งหมายเพื่ออุทิศผลบุญไปให้ปู่ ย่า ตา ยาย และญาติสนิท เช่น พ่อ แม่ ลูก เมีย ฯลฯ ที่ตายไปแล้ว ก่อนถึงวันขึ้น 15 ค่ำ ทุกบ้านต้องตรวจจัดหาอาหารต่างๆ เท่าที่หาได้เพื่อนำมาทำข้าวสาก เช่น เครื่องใช้ในครัว พริก น้ำปลา เกลือ หอม ปลาร้า อาหารการกิน หัวเผือก หัวมัน กอย มะพร้าว ส้ม มะนาว กล้วย น้อยหน่า ข้าวสาร ข้าวสุก และที่ขาดไม่ได้คือ ปิ้งกบ ปิ้งเขียด ปิ้งปลา เพื่อนำมาทำเป็นห่อข้าวใหญ่ ห่อข้าวน้อย ผู้เข้าร่วมทางพิธีกรรม จะมีพระสงฆ์ จำนวน 5 รูป มัคทายก เฒ่าจ้ำ ญาติธรรม และชาวบ้าน ประมาณ 100 คน เนื่องจากบ้านฮ่องฮี หมู่ที่ 13,14 มีวัดอยู่ 2 วัด ประชากรจึงแยกย้ายกันไปสองทาง มาวัดชัยเจริญ ประมาณ 100 คน วัดสเกตกุ้เก่า ประมาณ 60-70 คน ได้ (สมประสงค์ ภูเจติย์. 2560 : สัมภาษณ์) เริ่มต้นพิธีทางศาสนาโดยมัคทายก มีการเชิญผู้อาวุโสในหมู่บ้าน เป็นประธาน จุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย รับศีล ถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ พระสงฆ์สวดมนต์ให้พร ญาติโยมกรวดน้ำเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ญาติผู้ล่วงลับ พร้อมกับมีการเรียกชื่อผู้ตายให้มารับเอาข้าวสาก

ผู้นำทางจิตวิญญาณ กรณีเฒ่าจ้ำกับพิธีเลี้ยงผีปู่ตา

นายจำรอง ภูกัน ได้รับความไว้วางใจจากชาวบ้าน หมู่ที่ 13,14 ทั้ง 2 หมู่บ้าน ให้ทำหน้าที่เฒ่าจ้ำและหมอสวดขวัญ ปัจจุบันอายุ 73 ปี ซึ่งชาวบ้านฮ่องฮีทั้ง 2 หมู่บ้าน ได้ร่วมกันจัดพิธีเลี้ยงผีปู่ตา เมื่อวันที่ 13 พฤษภาคม 2560 ตรงกับวันขึ้น 8 ค่ำ เดือน 6 ณ บริเวณศาลปู่ตา ห้วยวังหอของหมู่บ้าน ซึ่งชาวบ้านมีความเชื่อเรื่องผีปู่ตามานานแล้ว ถือว่าเป็นวิญญาณของบรรพบุรุษผู้ก่อตั้งหมู่บ้าน ผีปู่ตาเป็นผู้รักษาหมู่บ้านให้ชาวบ้านอยู่เย็นเป็นสุข อีกทั้งยังมีการบ่าหรือขอพรในกรณีต่างๆ ของหมู่บ้าน ขณะเดียวกันเฒ่าจ้ำ ถือเป็นตัวแทนของชุมชนในการติดต่อสื่อสารกับผีปู่ตา และมีภาระหน้าที่ในการดำเนินการด้านพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผีปู่ตา เมื่อถึงวันขึ้น 8 ค่ำ เดือน 6 ชาวบ้านฮ่องฮีทั้ง 2 หมู่จะมารวมกันอย่างพร้อมหน้าพร้อมตาทุกหลังคาเรือน พร้อมกับนำเอาเครื่องบวงสรวงตามกำลังศรัทธาของแต่ละบุคคล นำมาเป็นเครื่องเซ่นไหว้บวงสรวงให้ผีปู่ตา และผีย่า ที่ดอนปู่ตา ณ ห้วยวังหอ หรือดอนวังหอ มีผู้เข้าร่วมพิธีกรรมคือ (กีวร ภูคะฮาด. 2560 : สัมภาษณ์)

1. เฒ่าจ้ำ ผู้ซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้สื่อสารกับผีปู่ตา ผีย่า เป็นผู้นำชาวบ้านกล่าวคำบวงสรวงซึ่งของเซ่นไหว้ ระหว่างผีปู่ ผีย่า

2. ผู้นำชุมชน ผู้ใหญ่บ้านทั้งสองหมู่ ทำหน้าที่เป็นตัวแทนชาวบ้านถวายของเช่น ไหว้ให้ผีปู่ ผีย่า

3. มัคทายก เป็นตัวแทนนำถวายและกล่าวนำทางศาสนาพุทธ

4. สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลยางตลาด (ส.อบต.)

5. ร้านค้าต่างๆ เช่น ร้านแพรทองฮวด นำเสามาสมทบก่อสร้างศาลปู่ตา

6. ลูกหลานชาวบ้านฮ่องฮีทั้งสองหมู่ ทุกหลังคาเรือน บริจาคสมทบสร้างศาลปู่ตา และปุกระเบื้อง รวมแล้วมีผู้เข้าร่วมประมาณ 100 คน ทั้งสองหมู่บ้านผู้นำทางจิตวิญญาณ กรณี หมอสูตรขวัญกับพิธีแต่งงาน

กล่าวกันว่า พิธีบายศรีสู่ขวัญมาพร้อมกับพราหมณ์ทมิฬชาวอินเดียที่อพยพมาสู่สุวรรณภูมิ พิธีบายศรีสู่ขวัญตามความเชื่อของคนไทยเชื่อกันว่า คนที่เกิดมามีขวัญประจำกาย มีหน้าที่พิทักษ์รักษา ขวัญเป็นเหมือนพี่เลี้ยงที่คอยดูแลประคับประคองชีวิต และติดตามไปทุกหนทุกแห่ง เป็นสิ่งไม่มีตัวตนคล้ายจิตหรือวิญญาณแฝงอยู่ในตัวคนและสัตว์ ซึ่งขวัญตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนา เชื่อว่าในร่างกายเรามี 2 สิ่งรวมกัน คือ ร่างกาย และจิตใจ หรือขวัญกรณีตัวอย่างพิธีแต่งงาน นายจำรอง ภูกัน หมอสูตรขวัญ(เฒ่าจ๊า) มีบทบาทสำคัญในขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

1. ช่วงเช้าจะมีพิธีทางศาสนาที่บ้านเจ้าสาว โดยนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ จำนวน 9 รูป คู่บ่าว-สาวจะเป็นผู้จุดเทียนบูชาพระรัตนตรัย

2. เมื่อถึงขั้นตอนพิธีสู่ขวัญ เจ้าภาพจะเชิญหมอสู่ขวัญหรือพราหมณ์มาประกอบพิธีกรรม

2.1 หมอสูตรขวัญหรือพราหมณ์ จะจัดให้เจ้าของขวัญนั่งหันหน้าตามทิศที่เหมาะสม เพื่อเป็นสิริมงคล โดยพราหมณ์จะนั่งตรงข้ามเจ้าของขวัญ ส่วนพ่อแม่จะนั่งทางทิศเหนือของเจ้าของขวัญ และญาติพี่น้องและผู้ร่วมงานจะนั่งล้อมรอบ โดยมีพานบายศรีเครื่องเซ่นพราหมณ์และเจ้าของขวัญจะนั่งอยู่ตรงกลาง

2.2 เจ้าของขวัญจะผูกฝ้ายผูกแขนที่เตรียมไว้ให้แก่พราหมณ์เพื่อเป็นการบูชาครู โดยฝ้ายที่ใช้ผูกนั้น ก็จะมีการมัดธนบัตรเป็นคำบูชาพราหมณ์ จะจำนวนมากจำนวนน้อยก็แล้วแต่เจ้าของขวัญจะเห็นสมควร

2.3 เมื่อผูกฝ้ายเสร็จแล้ว พราหมณ์ก็จะคลี่ฝ้ายที่เตรียมไว้ที่พานบายศรี แล้วดึงฝ้ายให้โอบล้อมผู้คนในพิธีทั้งหมด

2.4 จากนั้นจากของขวัญก็จะยกมือไหว้พ่อพราหมณ์ แล้วใช้มือขวาจับพานบายศรีและตั้งจิตอธิษฐานขอให้เทวดาบันดาลให้เป็นไปตามที่พราหมณ์ พ่อแม่ ญาติพี่น้อง และผู้ร่วมงานก็จะจับฝ้ายแล้วอธิษฐานให้เจ้าของขวัญเช่นกัน

2.5 พราหมณ์ก็จะเริ่มจุดธูปเทียนปักลงในพานบายศรี ยกขึ้น 5 ชั้น แล้วกล่าวว่า “นโม....” 3 จบ และกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัยต่อ

จากนั้นพราหมณ์ก็จะทำการป่าวเทวดา (ขุมนุมเทวดา) ซึ่งเป็นการกล่าวคำอัญเชิญเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ต่างร่วมลงมาเป็นเกียรติและเป็นสักขีพยานในพิธี โดยพราหมณ์จะยกช้าน้ำมันตั้งข้างหน้าตนเอง แล้วจุดเทียนคิงหรือเทียนที่ใช้เป็นตัวแทนของเจ้าของขวัญ แล้วนำไปปักที่ช้าน้ำมันต์ พร้อมกับกล่าวคำเชิญเทวดาเป็นภาษาบาลีว่า “สัค เค กา เม จ รูเป...” การบูรณาการของผู้นำทางจิตวิญญาณเพื่อความเข้มแข็งของชุมชนนั้น สามารถสรุปได้ว่า กรณีบุญข้าวสาก ประกอบด้วย การผสมผสานความเชื่อทั้ง 3 ด้าน (พราหมณ์ ผี พุทธ) โดยพระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทหลักในการประกอบพิธีกรรม ซึ่งเกิดการผสมผสานจนกลายเป็นรูปแบบหนึ่งของวิถีชุมชนที่มีความรักสามัคคี ช่วยเหลือพึ่งพากัน ขณะที่กรณีบทบาทเฒ่าจ้ำในพิธีเลี้ยงผีปู่ตา ถือว่าเป็นผู้นำพิธีสำคัญบนความเชื่อ ศรัทธาของชาวบ้าน ทั้ง 2 หมู่บ้าน ที่ให้ความเคารพเชื่อถือจึงทำให้พิธีดังกล่าวได้รับความร่วมมือ ประสบผลสำเร็จในทุกครั้งของการจัดงาน สำหรับกรณีศึกษาบทบาทของหมอสูตรขวัญเกี่ยวกับงานพิธีแต่งงานนั้น เป็นปรากฏการณ์ที่พบเห็นทั่วไปในหมู่บ้านของภาคอีสาน การบูรณาการบทบาทหลักจะอยู่ที่หมอสูตรขวัญและพระสงฆ์ในพิธีแต่งงานช่วงเช้า ซึ่งแต่ละขั้นตอนมีรายละเอียดที่ผสมกลมกลืนกัน ถือได้ว่าเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้านฮ่อฮีที่พร้อมใจกันสนับสนุนช่วยเหลือพิธีกรรมของผู้นำทางจิตวิญญาณหรือปราชญ์ชาวบ้านในโอกาสพิธีต่างๆ ตามฮีตคองประเพณีของหมู่บ้าน นำมาซึ่งความเข้มแข็งของชุมชน สามารถพึ่งตนเองได้

5. อภิปรายผล

การอภิปรายผลการวิจัยครั้งนี้ ผู้นำทางจิตวิญญาณหรือปราชญ์ชาวบ้านและผู้นำชุมชน เป็นกลุ่มเป้าหมายหลัก ที่ประกอบด้วย กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน วัฒนธรรมอำเภอ นายก อบต. เฒ่าจ้ำ หมอสูตรขวัญ เจ้าอาวาสวัดหรือพระสงฆ์ และมัคทายก เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรม พิธีกรรมร่วมกับประชาชนในหมู่บ้าน ดังกรณีตัวอย่าง ประเพณีบุญข้าวสาก พิธีเลี้ยงผีปู่ตา และงานพิธีแต่งงาน ซึ่งสอดคล้องกับการวิจัยของ Klausner (1964 : 133-140) ศึกษาเกี่ยวกับศาสนาชาวบ้านในภาคอีสานของไทย โดยชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อของทางศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ และไสยศาสตร์ ว่าสิ่งที่ปรากฏชัดเจนที่สุดคือ ความ

แตกต่างระหว่างพุทธศาสนาในคัมภีร์ และพุทธศาสนาในระดับชาวบ้านเข้าใจและปฏิบัติในชีวิตประจำวัน พุทธศาสนาแบบชาวบ้าน (Popular Buddhism) คือสิ่งสะท้อนให้เห็นสภาพของการผสมผสานของความเชื่อระหว่าง ผี พราหมณ์ พุทธ มากที่สุด

บทบาทของผู้นำทางจิตวิญญาณบ้านฮ่องฮี ซึ่งได้แก่ พระสงฆ์ เฒ่าจ้ำ และหมอสูตรขวัญ พบว่า จากกรณีตัวอย่างเป็นพิธีกรรมที่เกิดจากความเชื่อศรัทธาของชาวบ้านฮ่องฮีมาช้านาน ทั้งในด้าน พุทธ ผี พราหมณ์ ตามลำดับ ซึ่งในการประกอบพิธีกรรมจะมีการผสมผสานบทบาทของผู้นำทางจิตวิญญาณอย่างกลมกลืน จนกลายเป็นวิถีชุมชนทุกระดับในหมู่บ้าน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสุพจน์ ทองเนื้อขาว (2541 : 85-87) ศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับพระธาตุขามแก่น อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น สรุปผลการทำวิจัยได้ดังนี้ ประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุขามแก่น มี 3 แบบ คือ ประเพณีพิธีกรรมประจำปี พิธีกรรมส่วนบุคคล และพิธีกรรมส่วนรวม ประเพณีพิธีกรรมประจำปี ได้แก่ ประเพณีมีสักการะพระธาตุขามแก่น ประเพณีบุญเดือนสาม(บุญข้าวจี) ประเพณีบุญพระเวด ประเพณีบุญสงกรานต์ ประเพณีบุญวิสาขบูชา ประเพณีบุญบั้งไฟ ประเพณีบุญเข้าพรรษา ประเพณีบุญออกพรรษา พิธีกรรมส่วนบุคคล ได้แก่ พิธีการบ่าหรือบนบาน พิธีกรรมปงหรือแก้บน พิธีกรรมขอขมาและบอกกล่าว พิธีกรรมส่วนรวมได้แก่ ประเพณีทอดผ้าป่า ประเพณีทอดกฐิน ประเพณีพิธีกรรมดังกล่าว เป็นความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในระดับพื้นฐาน ซึ่งมีลัทธิพราหมณ์ปะปน และความเชื่อพื้นฐานของชาวอีสานเรื่องฮีตสิบสองการบูรณาการบทบาทของผู้นำทางจิตวิญญาณ เพื่อความเข้มแข็งของชุมชน จำเป็นต้องสรุปผลการทำงานที่ผ่านมา หรือถอดบทเรียน กิจกรรม พิธีกรรม ทั้งหลายในรอบปีที่ผ่านมา โดยยึดบทบาทผู้นำทางจิตวิญญาณทั้ง 3 คน/รูป เป็นหลัก เพื่อให้ความร่วมมือดังกล่าวกลายเป็นจุดแข็งในการส่งเสริมกิจกรรม พิธีกรรมภายในหมู่บ้าน ที่จะนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน สอดคล้องกับทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ของ Radcliffe-Brown ที่มองว่าสังคม ชุมชนในภาพรวมจะมีความสมดุลด้านคุณภาพชีวิต จำเป็นต้องอาศัยองค์ประกอบของระบบย่อยหรือกลุ่มกิจกรรมที่มีอยู่ในชุมชน ร่วมกันทำหน้าที่ประสานสัมพันธ์กัน ประกอบด้วย ระบบครอบครัว และญาติพี่น้อง การศึกษาอบรม การดูแลสุขภาพ กิจกรรมด้านเศรษฐกิจ กิจกรรมด้านการปกครอง ระบบความเชื่อและศาสนา จึงจะทำให้เกิดเสถียรภาพและความเข้มแข็งของชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้

6. ข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัย การบูรณาการบทบาทของผู้นำทางจิตวิญญาณ เพื่อความเข้มแข็งของชุมชน ผู้วิจัยขอเสนอแนะ ดังนี้

1) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ในการบูรณาการบทบาทของผู้นำทางจิตวิญญาณ เพื่อความเข้มแข็งของชุมชน ต้องอาศัยแรงขับเคลื่อนจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ดังนี้

1.1 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชนภาครัฐและภาคเอกชนควรอนุมัติโครงการต่างๆ สนับสนุนการบูรณาการทางวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรมมากกว่าเดิม

1.2 ควรจัดทำแผนปฏิบัติการประจำปี และแผนพัฒนาระยะยาว มีการแต่งตั้งคณะกรรมการ คณะทำงาน เพื่อกำกับติดตามผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง

2) ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

ในการบูรณาการบทบาทของผู้นำทางจิตวิญญาณ เพื่อความเข้มแข็งของชุมชน ต้องอาศัยความร่วมมือจากสถานศึกษา ชุมชน วัด และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งผู้วิจัยขอเสนอแนะ ดังนี้

2.1 จัดตั้งศูนย์อำนวยการกลางและศูนย์อำนวยการความสะอาดระดับชุมชนที่มีประสิทธิภาพ เช่น มีวัสดุอุปกรณ์ในการบันทึกข้อมูลและจัดเก็บข้อมูล เป็นศูนย์ประสานงานและขับเคลื่อนโครงการ

2.2 จัดอบรมผู้นำชุมชน ผู้นำทางจิตวิญญาณ(ปราชญ์ชาวบ้าน) สร้างความเข้าใจในการบูรณาการบทบาททางวัฒนธรรม รวมถึงสถานศึกษา หน่วยงานราชการ โรงเรียน และชุมชนอย่างต่อเนื่อง จัดทำเอกสาร แผ่นพับ และสื่อเพื่อเผยแพร่โครงการให้ทั่วถึง

2.3 พัฒนาศักยภาพของบุคลากรและสร้างจิตอาสาเน้นการประสานงานระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน (ไทรบวร)

2.4 สร้างเครื่องมือในการติดตามและประเมินผลการดำเนินโครงการที่มีคุณภาพ มีการรายงานผลการดำเนินงานทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพอย่างต่อเนื่องและนำไปปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง

3) ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ผลการบูรณาการบทบาทของผู้นำทางจิตวิญญาณ เพื่อความเข้มแข็งของชุมชน ผู้วิจัยขอเสนอแนะในส่วนที่สามารถต่อยอดจากงานวิจัยฉบับนี้ ดังนี้

3.1 ควรมีการศึกษาวิจัยระดับภูมิภาคเกี่ยวกับการบูรณาการบทบาทของผู้นำทางจิตวิญญาณ เป็นการเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างและความคล้ายคลึงกัน เพื่อบูรณาการองค์ความรู้และค้นหารูปแบบที่เหมาะสมในระดับภูมิภาคต่อไป

3.2 การศึกษาเรื่องประสิทธิภาพผลการบูรณาการบทบาทของผู้นำทางจิตวิญญาณ เพื่อความเข้มแข็งของชุมชน หลังจากนำงานวิจัยนี้ไปใช้ทดลองจริง

3.3 ควรศึกษาเรื่องปัญหาและอุปสรรคในการบูรณาการบทบาทของผู้นำทางจิตวิญญาณ เพื่อความเข้มแข็งของชุมชน

References

- Ministry of Culture. (2013). *1 Century Ministry Of Culture Cultural Capital Brings Society And Economy.* , Printed at the company Amarin Printing & Publishing Public Company Limited.
- Phuang Phakprasoetsin. (1999). *Thai Traditions and Changes Along The World Culture.* 3rd edition, Pikanesh Publishing House.
- Phrasamat Anontho. (2005). *Leadership in the Throne of Thesis.* Mahamakut Buddhist University.